

PROTIDRAGINJSKE AKCIJE V SLOVENIJI LETA 1940

Alenka Nedog*

UDC 323.225(297.12)“1940“:338.5

Alenka NEDOG, research councillor associate, Institute for the History of Labour Movement, 61000 Ljubljana, Yu: ACTIONS AGAINST THE HIGH COST OF LIVING IN SLOVENIA IN 1940.

Towards the end of 1939 Yugoslavia was forced to adopt war economy. This situation caused a fast increase of unemployment and a higher cost of living. The Yugoslav Communist Party, too, joined in the struggle to improve the standard of living; it considered this struggle as an essential part of the general labour movement. Due to this fact there not only appeared a tendency towards the unity of the working population irrespective of the party affiliation, the leadership of the communists in the struggle of the entire workers' class was being strengthened as well.

V drugem letu vojne v Evropi, v letu pred začetkom vojne v Jugoslaviji, 1940, so komunisti v okviru Zveze delovnega ljudstva Slovenije pripravili množične protidruginjske nastope, ki so imeli znaten odmev v slovenski javnosti. Z njimi sicer niso dosegliboljšanja razmer, pač pa so ob najbolj žgočih zahtevah tistega časa razgibali delovne množice, ki so javno izrazile svojo borbena voljo in povezovali v skupnem boju delavce, kmete, obrtnike, nameščence in druge delovne sloje ter tako ustvarjali temelje množičnosti Zveze delovnega ljudstva. Osnovni vzrok teh akcij je bilo naglo slabšanje gospodarskih in socialnih razmer, ki je sledilo začetku svetovne vojne in občutno prizadelo skoraj vse plasti prebivalstva, zlasti revnejše.

Od začetka druge svetovne vojne septembra 1939 so tudi v Jugoslaviji prišla v ospredje vprašanja, s katerimi so se morale ukvarjati oblasti in ki so spravila na noge tudi vse politične dejavnike: kako obvladati nenehno naraščanje cen, padanje realnih zaslužkov, brezposelnost in redukcije, kopičenje zalog in špekulacijo, skratka, vprašanja, ki so napovedovala začetek nove gospodarske krize, izvirajoče iz vojnih razmer v svetu.

Močan upad uvoza surovin, zlasti za tekstilno, kemično, usnjarsko in papirno industrijo, za pogonska sredstva in jeklo, je povzročil v teh panogah industrije krizo. To tembolj, ker je bil uvoz že pred tem omejen in so bile ob začetku vojne zaloge teh surovin manjše kakor normalno. Začele so se redukcije delavstva, zlasti v tekstilni industriji, in prvič po končani gospodarski krizi iz let 1930–1933 je začela zaposlenost delavstva naglo upadati. Samo od 1. do 15. septembra 1939 je izgubilo delo okrog 9000 delavcev ali 8,3 %.¹ Zaradi nizkih državnih kreditov se je občutno skrčil tudi obseg javnih del, zaprle pa so se tudi meje za sezonske delavce v tujini.

* Alenka Nedog, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Trg revolucije 1.

1. Poročilo o gospodarskem položaju na področju zbornice TOI v Ljubljani 15. novembra 1939.

Spremembe cen na svetovnem tržišču so povzročile zvišanje cen pomembnih industrijskih proizvodov. Hkrati je prišlo do povečanja produkcijske režije zaradi 20- do 30-odstotnega izrednega pribitka k vsem direktnim davkom, do povečanja socialnih dajatev ter porasta cen domačih surovin. Položaj glede davkov se je zaostрил tudi zaradi pobiranja 30-odstotnega prispevka za sklad državne obrambe.² Zaradi izvoza kmetijskih pridelkov v Nemčijo in ustvarjanja državnih zalog rezervne hrane so skokovito naraščale tudi cene kmetijskih pridelkov, kar je najbolj prizadelo revne plasti prebivalstva.

Draginja je prinesla s seboj kopičenje zalog in špekulacijo. Vlada je morala že 23. septembra 1939 izdati uredbo o pobijanju draginje in špekulacije. Zadnji tak predpis v Jugoslaviji je izšel v prvih letih po vojni, 30. decembra 1921. Uredba prepoveduje kopičenje življenjskih potrebščin in drugega blaga z namenom, da se odtegne prometu in zviša njihova cena. Dalje prepoveduje prekupčevanje z življenjskimi potrebščinami in drugim blagom, dogovarjanje o cenah med proizvajalci, posredniki in prodajalci, zahteva obvezno označitev cen prodajnega blaga. Po uredbi cene življenjskih potrebščin in drugega blaga ne smejo biti višje, kakor zagotavlja običajni tržni dobiček. V vseh mestih, okrajnih in industrijskih središčih ter naseljih z več kakor pettisoč prebivalci predvideva uredba ustanovitev odborov za pobijanje draginje in špekulacije. Tri- do šestčlanske odbore naj bi sestavljali predstavniki prodajnih in nabavnih zadrug, trgovcev, proizvajalcev, industrijalcev in obrtnikov ter stanovanjskih najemnikov. Odbori naj bi kot posvetovalni organi sodelovali z upravnimi oblastmi pri izvajanju predpisov te uredbe in prijavljali ugotovljene nepravilnosti nadrejenim oblastem. Uredba je prepovedala tudi zviševanje najemnin za stanovanja in lokale. Predvidene so bile kazni od prepovedi obratovanja in zaplembe blaga do glob in zapor. Za izboljšanje preskrbe so bili predvideni že tudi preskrbovalni uradi.³

Vse številne poznejše uredbe v zvezi z draginjo in preskrbo,⁴ predvsem pa ankete in spomenice strokovnih organizacij delavcev, nameščencev, učiteljev, upokojenecv, stanovanjskih najemnikov itd., mezdna gibanja, stavke in protidraginjske akcije pa dokazujejo, da uredba, ki je niso dosledno izvajali in je bila kompromisna, ker je dejansko ščitila premožne sloje, ni mogla zaježiti draginje in vseh problemov, ki so iz nje izhajali.

Odbori za pobijanje draginje in za boj proti špekulaciji, ki so bili ustanovljeni najprej po večjih mestih, potem pa tudi odbor pri banovinski upravi, so bili neprestana tarča kritike, ker so bili neučinkoviti in ker niso zastopali koristi tistih delovnih ljudi, ki so bili z draginjo najbolj prizadeti.⁵

2. Isto.

3. Službene novine kraljevine Jugoslavije 25. IX. 1939 št. 218; Službeni list kraljeve banske uprave Dravske banovine z dne 30. IX. 1939.

4. Uredba o ureditvi najemnin, uredba o rezervah hrane, uredba o rekviziciji (28. XII. 1939), uredba o nadzorstvu nad cenami (I. 1940), uredba o novih minimalnih mezdah (I. IV. 1940), uredba o izvrševanju uredbe o pobijanju draginje (14. IV. 1940), uredba o varčevanju z živili, uredba o dveh brezmesnih dnevih v tednu (4. V. 1940), uredba o odkupu in maksimiranju cen pšenice in koruze, uredba o pošiljanju špekulantov na prisilno delo (18. V. 1940), uredba o odkupu pšenice, preskrbi prebivalstva z moko in kruhom in kontroli cen na drobno (narodni kruh) (26. VIII. 1940), uredba o treh brezmesnih dnevih v tednu (2. VII. 1940), uredba o novih minimalnih mezdah (I. X. 1940), uredba o omejitvi prometa z motornimi vozili zaradi varčevanja tekočega goriva (5. X. 1940), novi ukrepi za pobijanje draginje in špekulacije ministrstva za prehrano in preskrbo z živežem (20. I. 1941), uredba o uvedbi živilskih nakaznic: za moko in kruh (1. II. 1941).

5. Večer 11. XI. 1939, Problema protidraginjske borbe – o odboru za pobijanje draginje v Ljubljani; Večer 11. XII. 1939, Akcija proti pobijanju draginje v pobeški občini; Večer 10. II. 1940,

Da bi preprečila „nezakonite“ in spontane akcije zaradi draginje, je Delavska zbornica, ki je bila takrat povsem v rokah klerikalne Zveze združenih delavcev, prevzela pobudo za sestavljanje spomenic banski upravi in mestnim glavarstvom s predlogi za ukrepe, ki naj bi zajezili draginjo vsaj pri najpomembnejših življenjskih potrebščinah.⁶ Obrnila se je tudi na vodstva delavskih strokovnih organizacij, da bi akcijo zoper draginjo vodila pod njenim okriljem bolj enotno in harmonično. Ločeni nastopi delavstva v istem obratu ali v isti stroki namreč „opozarjajo delodajalca na notranjo razcepljenost zastopnic delavskega stanu. S tem pa je oslABLJENA obrambna in udarna moč strokovnih gibanj“.⁷ Vendar vse te pobude Delavske zbornice niso imele nobenih določenih posledic.

Ob analizi enoletnega boja proti draginji so septembra 1940 v Delavski zbornici ugotovili, da vsi dotedanji protidraginjski ukrepi niso mogli preprečiti naraščajoče draginje, temveč so le registrirali dejanski položaj na trgu. Uredba o pobijanju draginje in špekulacije na primer ni upoštevala kmetijskih pridelkov in je tako omogočila nadaljnje kopičenje blaga. Napovedana uredba o ureditvi najemnin ni izšla. Tudi uredba o rezervah hrane ni dosegla namena. Tako je na primer ljubljanska občina držala velike zaloge v skladiščih in ni intervenirala na trgu. Uredba o nadzorstvu nad cenami iz januarja 1940 je uvedla sistem uradnega zviševanja cen na debelo na predlog prizadetih podjetij. Osem mesecev po uredbi o pobijanju draginje in špekulacije je izšla nova uredba o izvrševanju te uredbe, ki je ostala prav tako brez učinka. Tudi uredba o varčevanju z živili ni zaustavila naraščanja cen mesa in masti. Uredba o odkupu in maksimiranju cen pšenice in koruze je povzročila le to, da sta pšenica in koruza zginili s trga oziroma bili dosegljivi le banovinskemu preskrbovalnemu uradu PRIZAD, ki je nakupljeno zalogo porabil za izvoz. Ugotovili so, da je bila glavna napaka vseh protidraginjskih ukrepov ta, da niso takoj popisali vseh zalog živil v državi in da porabe niso takoj racionalizirali. Tudi uredbe o odkupu pšenice, preskrbi prebivalcev z moko in kruhom ter nadzorstvu nad cenami na drobno so bile nepopolne, ker so dopuščale tistim, ki so imeli denar, kopičenje blaga. Posvetovanje v Delavski zbornici je zato predlagalo naslednje ukrepe: reorganizirati protidraginjske odbore tako, da bodo v njih aktivno sodelovali predstavniki delavcev, nameščencev in potrošnikov, ki bi jih imenovala Delavska zbornica. Časniki naj bi objavili vse kazenske ukrepe zoper špekulante, izvedli naj bi popis zalog živil v banovini ne glede na izvor lastništva. Banska uprava naj bi ustanovila prehranjevalni odbor, ki bi preskrboval prebivalstvo z živili in kurjavo; v njem bi morali biti zastopniki potrošnikov ter zastopnice Zveze gospodinj. Proti špekulantom naj bi najstrože ukrepale že oblasti

Prizadevanje protidraginjskega odbora v Ljubljani; Večer 15. VI. 1940, Draginja; Delavska pravica 16. XI. 1939, Dvomi o delu in uspehih protidraginjskega odbora; Slovenski dom, 9. II. 1940, Na protidraginjski konferenci zastopnikov delavskih, nameščenskih, strokovnih in ženskih organizacij. Po podatkih Delavske zbornice so bili ustanovljeni do januarja 1940 odbori za pobijanje draginje in brezvestne špekulacije v mestih Trbovlje, Hrastnik, Zagorje, Jesenice, Koroška Bela, Tržič ter v naseljih: Teharje, Griže, Št. Pavel pri Preboldu, Polzela, Studenci pri Mariboru, Pobrežje, Slovenska Bistrica, Ormož, Višnja gora. A IZDG, Delavska zbornica, Poročila DZ kr. banski upravi 15. I. 1940.

6. A IZDG, Delavska zbornica, spis Uredba o pobijanju draginje; vloge kr. banski upravi z dne 27. X. 1939, 26. IV. 1940, 14. VIII. 1940 in 31. VIII. 1940.
7. A IZDG, Delavska zbornica, spis Organizacija enotnega nastopa pri tarifnih akcijah.

prve stopnje po določbah zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Protidraginjske ukrepe naj bi izpopolnili z zakonom o zaščiti stanovanjskih najemnikov. Za živila naj bi uvedli aprovizacijo in živilske nakaznice, za kmetijske pridelke in živino pa maksimirane cene. Najosnovnejšim živilom naj bi znižala cene intervencija države. Cilj vseh ukrepov naj bi bil, zaščititi najrevnejše sloje.⁸

Zoper predlagano spomenico so glasovali predstavniki Zveze gradbenih delavcev. V tem sindikatu so imeli namreč močan vpliv komunisti. Podvomili so o učinkovitosti takšne resolucije, ki jo je bilo že vnaprej pripravilo vodstvo Delavske zbornice in torej ni bila plod razpravljanja na anketnem posvetovanju. Menili so, da bi morali sodelovati na takšnem posvetovanju resnični predstavniki delavstva iz obratov, predstavniki protidraginjskih odborov pa tudi kmetov in obrtnikov, skratka, predstavniki delovnega ljudstva. Samo ti bi lahko postavili energične zahteve in predlagali ukrepe, ki bi dejansko ustrezali položaju med revnim prebivalstvom in prenesli breme draginje na pridobitne plasti. Med drugim so zahtevali tudi ustanovitev ljudskega sodišča, ki naj bi sodilo tistim, ki izigravajo uredbe in na račun draginje bogate. Anketna konferenca je vse te predloge zavrnila.⁹

Vsi stanovski listi in tudi dnevni časniki so skoraj vsak dan poročali o druginji in terjali izvajanje uredb ter učinkovitih ukrepov. Opozarjali so na usodne motnje, ki jih prinaša draginja v gospodarsko življenje in ki vodijo v krizo, hujšo od tiste v letih 1930–1933. V vseh strokah gospodarskega življenja je prihajalo do zastoja, promet v trgovinah je začel upadati, cene pa so kljub temu stalno rasle. Blago, ki je spadalo pod kontrolo cen, se je dražilo, ker so se trgovci izgovarjali na podražitve blaga na debelo. Tako je sistem kontrole cen povsem odpovedal. Z dvema novelama zakona o minimalnih mezdah iz leta 1937 – prva je začela veljati 1. aprila 1940, druga pa 1. oktobra 1940 – so se delavske mezde v nekaterih strokah in zlasti mezde nekvalificiranih delavcev vsaj nekoliko prilagodile podražitvam življenjskih potrebščin, medtem ko v nekaterih strokah ni prišlo do nikakršnih bistvenih sprememb. Pritoževali so se zlasti uradniki, učitelji, obrtniki ipd.¹⁰ Po uradnih podatkih Delavske zbornice je narasla draginja 12. decembra 1939 nasproti stanju 1. septembra 1939 za 12,1 % medtem ko so se dohodki zvišali za

8. A IZDG, Delavska zbornica, spis Uredba o pobijanju draginje in špekulacije. Protidraginjska anketa pri Delavski zbornici 20. IX. 1940. Anketi so prisostvovali poleg zastopnikov urada za kontrolo cen pri kr. banki upravi še predstavniki naslednjih organizacij in društev: Zveze društev privatnih nameščencev, Društva nameščencev KID Jesenice, Slovenske krščanske ženske zveze, šoferskega društva Volan, Jugoslovanske ženske zveze, Saveza grafičnih radnika Jugoslavije, Krščanskega ženskega društva, Kola žen zadrugark, Zveze gospodinj, Saveza gradjevinskih radnika Jugoslavije, Zveze lesnih delavcev in sorodnih strok, Saveza metalških radnika Jugoslavije, Zveze združenih zasebnih nameščencev, Zveze ugostiteljskih nameščencev, Narodne strokovne zveze, Zveze strojnikov in kurjačev, Zveze združenih delavcev, Zveze gospodinjstkih pomočnic, Strokovne organizacije nižjega tehničnega osebja mestnih uslužbencev, Podpornega društva mestnih delavcev. Glej o tem tudi Slovenski narod 19. IX. 1940. Anketa Delavske zbornice.
9. A IZDG, Delavska zbornica, Spis Uredba o pobijanju draginje.
10. Slovenec 27. III. 1940, Ukrepi zoper špekulante in navijalce cen; Slovenec 15. VIII. 1940, Mezde slovenskega delavstva; Slovenec 8. IX. 1940 Zahteve slovenskega delavstva; Slovenec 1. X. 1940 Nove minimalne mezde za nekvalificirane delavce; Slovenski narod 3. XI. 1939 Nevzdržen položaj naših obrtnikov; Slovenski narod 5. XII. 1939, Anketa o druginji in mezdah; Slovenski narod 7. XII. 1939, Kaj predlaga zveza gospodinj za pravično ureditev cen; Slovenski narod 9. XII. 1939, Učiteljstvo zahteva zvišanje plač. Napočil je čas ko se morajo uslužbenci omejiti na golo življenje. Slovenski narod 9. XII. 1939, Protidraginjsko zborovanje celjskih delavcev in nameščencev za zvišanje p. jemkov; Slovenski narod 30. IV. 1940, Zahteva po maksimiranju

8 %. Dne 28. marca 1940 so beležili že 25-odstotno zvišanje cen, dohodkov pa 15,5 %; dne 12. avgusta 1940 so bile cene višje za 31,5 %, dohodki pa za 25 %; 15. oktobra 1940 – cene 42 %, dohodki pa 35 %. Toda cene živil, obleke in obutve so še bolj naraščale.¹¹

Izkušnje so pokazale, da samo z zvišanjem plač ni mogoče spraviti draginje z dnevnega reda. Zato so se predlogi za omiljenje draginje nanašali predvsem na zahtevo po maksimiranju cen osnovnih življenjskih potrebščin. Tako imenovana aprovizacija naj bi priskrbela dovolj živil in omogočila njihov nakup zlasti revnejšim. Predvsem bi morali onemogočiti podražitev kruha, masti in olja, priskrbeti dovolj krompirja za zimo, drva itd., hkrati pa zaščititi tudi male trgovce, ki so že začeli propadati.¹²

Hkrati s temi predlogi pa so meščanske politične stranke v svojih glasilih pri obravnavanju tega vprašanja opozarjale, da povzroča draginja tudi „moralno krizo“ prebivalstva. Skrb za kupno moč prebivalstva, za zaposlitev delavstva, boj proti draginji in špekulantom – „vse to je treba zastaviti tudi za to, da s tem ne bi podpirali zastupljanja s sovražno propagando.“ Vprašanje draginje bi morale oblasti torej obravnavati tudi s tega gledišča.¹³

Na nevarnost, ki jo je prinašalo nezadovoljstvo zaradi draginje, je opozarjal tudi drugi oddelek banske uprave v poročilu ministrstvu za notranje zadeve za leto 1940. Ugotavlja namreč, da je „komunistična akcija spretno izkoristila vse perturbacije, ki so v zvezi z vojnimi dogodki nastopile v notranjosti naše države zlasti v gospodarskem pogledu. Visok porast cen življenjskih potrebščin in s tem v zvezi povzročena mezdna gibanja s stalnimi zahtevami za povišanjem plač in mezd, pomanjkanje živil in ostalih življenjskih potrebščin, neredno izplačevanje podpor rodbinam oseb, poklicanih v vojaško službo je komunistična propaganda znala izrabiti v svoje namene. V drugi polovici leta je komunistična organizacija organizirala protidraginjske akcije, ki so predlagale različne resolucije predstavnikom oblasti, na vidnih mestih delale napise in skušale uprizoriti stavke večjega obsega.“¹⁴

Prva velika akcija za povečanje mezd v poslabšanih razmerah po začetku druge svetovne vojne je bila stavka rudarjev v Trbovljah in Hrastniku decembra 1939. Pripravili in vodili so jo komunisti brez sodelovanja oziroma proti volji vodstev delavskih strokovnih organizacij. Ali je takšna odločitev izvirala iz precenjevanja lastnih sil ali pa je le odražala trenutni zaostreni odnos komunistične stranke do vodstev delavskih strokovnih organizacij, je težko reči, ker za to nimamo dokazov na osnovi virov. Vsekakor bi bila stavka uspeša drugače, če bi bile v njej sodelovale delavske strokovne organizacije na temelju akcijske enotnosti. Seveda pa je vprašanje, do kam bi bila vodstva strokovnih organizacij pripravljena iti v boju za rudarske zahteve zunaj zakonitih poti.

Delavske strokovne organizacije in II. rudarska skupina so v sporazumu z Delavsko zbornico 22. novembra 1939 vložile predlog za pogajanja o 15-odstotnem zvišanju plač

cen. Dosedanji ukrepi za pobijanje draginje niso bili dovolj učinkoviti in tudi kontrola nad cenami ni dosegla namena; Delavska pravica 7. XII. 1939, Posledice vojne za slovensko industrijo in delavstvo; Delavska pravica 4. I. 1940, Potrebni ukrepi, toda zamujeno se ne da popraviti (o položaju v zvezi z naraščanjem draginje); Delavska pravica 9. IX. 1940, Zahtevamo odločne ukrepe (boj proti draginji); Slovenska beseda 14. XII. 1939, Val pomanjkanja. Dobro organizirana prehrana prebivalstva je za državno obrambo vsaj tako važna kot orožje samo.

11. A IZDG, Delavska zbornica, Fasc. Mezdno gibanje pri TPD.

12. Glej op. 10.

13. Slovenski narod 15. X. 1940.

14. AS, Ban 13-14, Fasc. 1941/2459. Poročilo kraljeve banske uprave Ministrstvu notranjih poslov za leto 1940.

zaradi draginjskih razmer na temelju določb kolektivne pogodbe, sklenjene 31. maja istega leta. TPD se ni strinjala s tem predlogom, sklicujoč se na tisti člen kolektivne pogodbe, ki pravi, da se kot merilo za spremembo draginjskih razmer uporablja le tisti indeks cen, ki ga sestavlja in objavlja Narodna banka. Čeprav je draginja od takrat, ko je bila sklenjena kolektivna pogodba, narasla za več kakor 6 točk, ki jih je zahtevala kolektivna pogodba kot merilo za nova pogajanja, je bilo vendarle treba počakati na objavo indeksa cen. Vodstva delavskih strokovnih organizacij so ta odgovor TPD držala v tajnosti, ker so se hotela izogniti razburjanju delavstva in počakati uradni indeks cen Narodne banke, ki naj bi izšel 8. decembra 1939. Ta je prikazal, da so se cene povečale v tem času le za 7,2 %, življenjske potrebščine pa za 16,4 % ali za 8,2 točke. Na temelju te objave so se 12. decembra 1939 začela pogajanja med soprodpisniki kolektivne pogodbe. Predstavniki TPD so imeli na pogajanjih razne izgovore in so končno privolili le na 8-odstotno zvišanje mezd. Zastopniki strokovnih organizacij, ki so ta sila neugodni kompromisni predlog sprejeli, so za 17. december sklicali shode, da bi rudarjem poročali o uspehih pogajanj. Medtem pa so komunisti prepričali rudarje, da bo treba izsiliti večje zvišanje mezd kakor 8 % le s stavko, saj so se po časopisnih poročilih cene življenjskih potrebščin zvišale za 30 do 50 %. Takšno minimalno zvišanje plač je bilo dejansko pesek v oči rudarjem, zlasti spričo dejstva, da je bila TPD takrat v konjunkturi. Krivdo za ta neuspeh so valili predvsem na vodstva strokovnih delavskih organizacij, ki so v takšno zvišanje privolila, in jim odrekli pravico, da bi še naprej zastopala koristi delavstva. Rudarji so zato dan pred napovedanimi shodi ustavili delo najprej v Hrastniku, nato v Trbovljah in pozneje za dva dni še v Hudi jami.¹⁵ Partijski letaki sicer govore o šesttisoč stavkajočih rudarjih, vendar bodo verjetno točnejši policijski podatki, da so v Hrastniku stavkali skoraj vsi rudarji, tj. 800, v Trbovljah vsi, tj. 2600, in v Hudi jami tudi skoraj vsi, tj. 360.¹⁶ Zaradi stavke so bili shodi za 17. december odpovedani. Kljub temu pa se je sredi Trbovelj zbralo nekaj tisoč ljudi. Ob navzočnosti in s privoljenjem okrajnega glavarja so izvolili akcijski odbor, ki naj bi vodil stavko in se pogajal s TPD in oblastmi. Shod je izrazil enodušno voljo, da se boj nadaljuje do popolne zmage, kajti v primeru poraza bi bili rudarji prepuščeni samovolji TPD in žandarmerijskim oblastem. Akcijski odbor je upravi TPD še istega dne poslal svoje zahteve po 15 % zvišanju plač, na osnovi katerih bi bila mogoča pogajanja, toda družba je ta predlog zavrnila.¹⁷

Ker časopisi sprva niso smeli poročati o stavki,¹⁸ trboveljskim rudarjem pa je bilo s posebnim razglasom okrajnega glavarja pod kaznijo 500 din prepovedano kjerkoli govoriti o tem boju,¹⁹ je 19. decembra obvestila o tem javnost z letakom Akcija za pomoč stavkajočim rudarjem. Zavrnila je trditve TPD in vodstev strokovnih organizacij, da je stavka, ki jo vodijo rudarji, divja stavka, prav tako pa tudi trditve, da je komunistična, saj je boj za zvišanje mezd ob nastali draginji zahteva vsega slovenskega delavstva. V stavki da zato sodelujejo vsi rudarji, člani vseh štirih strokovnih organizacij, ki so jih voditelji pustili na cedilu, in ne le komunisti. Akcija za pomoč stavkajočim

15. Delavska pravica 11. I. 1940, 25. I. 1940.

16. AS, Ban 13-14, Fasc. 1941/2459, Poročilo kraljeve banske uprave Ministrstvu notranjih poslov, oddelku za javno varnost, 4. I. 1941. Dalje cit. BANSKO POROČILO 1940.

17. Delavska pravica 25. I. 1940; Vestnik stavke rudarjev TPD št. 1, 21. XII. 1939 v Arhivu CK ZKS.

18. A CK ZKS – Dnevnik sporočil javnega tožilstva uredništvom časnikov. 16. 12. 1939 je policija sporočila, da o pokretu za mezde in eventuelni stavki v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku časopisi ne smejo 17. decembra ničesar pisati. Nadaljnji ukrepi sledijo. Dne 23. XII. 1939 je banska uprava izdala komunikate o trajku v Trbovljah, ki se lahko priobči brez komentarja.

19. Vestnik stavke rudarjev TPD, št. 1, 21. XII. 1939 v A CK ZKS.

rudarjem je pozvala vse slovensko delavstvo, kmete, obrtnike in trgovce, naj moralno in materialno podpro stavkajoče rudarje.²⁰ Istega dne se je obrnil na rudarje ban dr. Marko Natlačen in jim jamčil, da ne bo nobenih posledic ter da se bo pri TPD zavzel za zvišanje draginjskih doklad, če prenehajo stavkati. Toda delavstvo je ta banov poziv zavrnilo.²¹ Prav tako se ni odzvalo razglasu rudarskega glavarja z dne 20. decembra 1939. Stavkajoče rudarje je glavar opozoril, da so s svojimi dejanji sami stopili v položaj zunaj zakona ter onemogočili svojim zastopnikom in rudarskim oblastem zavzemati se za njihove koristi. To naj bi bilo zadnje opozorilo rudarskega glavarstva, preden bo prešla pristojnost nadaljnjeja ukrepanja na državne oblasti. Rudarjem je postavil tudi ultimatum, da se v 12 urah vrnejo na delo, sicer bo stavkajočim prekinjeno delovno razmerje.²² Ker je grozilo, da bo zaradi pomanjkanja premoga zastal železniški promet, je komandant Dravske divizijske oblasti predlagal štabu IV. armadne oblasti, naj bi sprejeli posebno uredbo, po kateri bi v primeru stavke lahko poklicali rudarje na vojaške vaje. Kakor pa je razvidno iz pisma štaba IV. armadne oblasti načelniku glavnega generalnega štaba, le-ta ni soglašal s tem predlogom, „ker je v pristojnosti upravnih oblasti, da skrbe za javni red in zagotovitev državnih interesov.“²³ Tedaj sta začela ukrepati policija in orožništvo, da bi spet upostavila zakonitost. Uvedeno je bilo izredno stanje. Ob 20. uri zvečer so morali biti zaprti vsi lokali in javni prostori, po tej uri ni smel nihče na ulice, po katerih so patroljirali orožniki. Začele so se aretacije. Zaprli so člane stavkovnega akcijskega odbora in druge rudarje, skupaj okrog 30 oseb.²⁴ Akcijski odbor za pomoč stavkajočim rudarjem je v tem trenutku s posebnim letakom pozival rudarje, naj kljub nasilju nadaljujejo boj in naj ne nasedajo strahovanju.²⁵ Okrožno partijsko vodstvo, ki je stavko usmerjalo, se je moralo pred aretacijami umakniti tja do Šentlenarta. Tako je ostalo stavkajoče delavstvo brez vodstva, in ko so TPD in oblastni organi razširili še vest, da bodo zasedli Trbovlje z vojaštvom, se je začelo med delavci kolebanje, ali naj stavko še nadaljujejo ali ne. Partijsko vodstvo je v takšnem položaju poslalo sporočilo, naj rudarji stavko končajo in se lotijo dela z drugimi sredstvi, da bi se izpolnile njihove zahteve.²⁶ Rudarji so se po enajstih dneh, 27. decembra, vrnili na delo. Stavka je bila zlomljena. Odpustili so 47 rudarjev, večina družinskih očetov, od teh jih je bilo 24 v zaporu. Pozneje so jih večino po posredovanju Delavske zbornice in strokovnih organizacij, zlasti JSZ, sprejeli nazaj na delo, nekaj aretiranih so izpustili, organizatorje stavke pa odpeljali v taborišče v Bilečo.²⁷ Odušičene delavce je TPD nameravala celo deložirati iz rudarskih stanovanj.²⁸ Sedem rudarskih žena iz Trbovelj pa je okrožno sodišče v Celju 10. junija 1940 obsodilo na pogojne kazni, ker so med stavko preprečevale stavkokazom, da bi šli na delo.²⁹ Partijski glasili, Delo in Proleter, sta za poraz delavstva, ki s stavko ni

20. A CK ZKS, Letak: Delavcem! Delovnemu ljudstvu! Slovenski javnosti! Akcija za pomoč stavkajočim rudarjem – 19. XII. 1939.
21. Delavska pravica 25. I. 1940.
22. A CK ZKS, Razglas rudarskega glavarstva z dne 20. XII. 1939.
23. Aprilski rat 1941, Beograd 1969, str. 516-517. Štab četrte armijske oblasti 23. decembra 1939. Dostavlja načelniku generalštaba predlog komandanta dravske divizije oblasti, da se u slučaju štrajka rudarji pozivajo na vežbe. – 23. XII. 1939.
24. Vestnik stavke rudarjev TPD, št. 1, 21. XII. 1939; M. Marinko: Spomini, Lj. 1971, str. 206-207.
25. A CK ZKS, Letak: Rudarji! Akcija za pomoč stavkajočim rudarjem.
26. M. Marinko: Spomini, Lj. 1971, str. 207.
27. A IZDG, Delavska zbornica, Fasc. Mezdno gibanje pri TPD; Delavska pravica 25. I. 1940. M. Marinko, str. 207.
28. A IZDG, Delavska zbornica, Fasc. Mezdno gibanje pri TPD.
29. A CK ZKS, Kazenski spisi za leto 1940.

ničesar doseglo, krivila predvsem socialiste. Ne samo zato, ker so na pogajanjih privolili v 8 % zvišanje mezd, temveč predvsem zato, ker so nastopali kot sluge TPD. Rudarje so strahovali, jih gonili delat, ovajali člane stavkovnega odbora oblastem, patroljirali po Trbovljah med stavko, ovirali rudarjem, da bi se sestajali, in špijonirali med njimi. Socialisti so tudi preprečili, da bi se stavka razširila na Zagorje. Stavka pa je kljub porazu prinesla rudarjem bogate izkušnje, predvsem pa pokazala, kdo je resnično zanje in kdo proti njim.³⁰

Dejstvo, da so stavkali skoraj vsi rudarji, je klerikalni Slovenec pripisoval temu, da so jo izzvali „neodgovorni elementi z namenom, da v kritičnih časih ogrozijo red in javno varnost. S pretiranimi obljubami so zapeljali nekaj nerazsodnih delavcev, ki jim je uspelo z brezobzirnim ustrahovanjem pognati v štrajk večino delavoljnega delavstva“. Stavko so razglasili za nezakonito, ker ni bil prej sprožen poravnalni postopek, ki ga zahteva uredba o minimalnih mezdah, in ker rudarji niso uporabili svojih zakonitih zastopnikov, temveč so se dali „voditi po neodgovornih osebah“.³¹ Obširno se je razpisala o stavki tudi Revija Katoliške akcije. Čeprav je bila stavka, ki so jo vodili „marksisti iz skrajne levice“, zlomljena, po njenem mišljenju vendarle niso ostali brez uspehov. Komunistične stavke so namreč organizirane tako, „da levičarskemu pokretu ustvarjajo nov propagandni material v vsakem primeru, če jim stavka uspe ali ne uspe.“ Na vprašanje, kaj je pognalo rudarje v stavko, pa odgovarja, da je „vojna psihoza in razpisovanje časopisja o naglo rastoči draginji ter strah pred njenimi naglimi skoki ustvarjal v masah delavstva razpoloženje za splošno nezadovoljstvo. Delavske mase trboveljskih rudarjev, ki v splošnem stojijo izven zakonitih strokovnih organizacij, je bilo zelo lahko nahujskati, zaradi delnih neuspehov strokovnih organizacij, zoper organizacije same.“ Tako jim je tudi uspela podtalna akcija za protizakonito stavko, kajti „komunisti rušijo vsako organizacijo, podirajo zaupanje v zakon, uničujejo avtoriteto oblasti in z izredno iznajdljivostjo izrabljajo psihološke momente za organiziranje divjih stavk. Po svojih skritih agitatorjih, po svojih dobro izvedenih trojkah, razburkajo delovne množice, rafinirano razorožijo strokovne organizacije, jim vzamejo odločujoč vpliv na delavstvo ter ga poženejo v nedovoljeno mezdno gibanje, v nezakonito stavko. Če stavka uspe, so se izkazali za edino modre voditelje in borce pravih delavskih interesov. V drugem primeru so zasejali v duše delavstva mnogo zagrenjenosti in poostritev razredno bojnega duha. Zlasti so zadovoljni, če mora oblast pristopiti k uporabi sile, ker s tem utrjujejo prepričanje, da je samo revolucija zmožna delavstvu prinesiti lepšo bodočnost. S tega gledališča je imela stavka v Trbovljah vse znake komunistične akcije.“³²

Tudi krščansosocialistična Delavska pravica je ugotovila, da je štrajk izbruhnil proti volji strokovnih organizacij, ki so podpisale s TPD sporazum o zvišanju mezd. Hkrati pa pristavlja, da sporazum ni bil za rudarje posebno ugoden, ker ni bil v skladu s porastom draginje, pa tudi strokovne organizacije so delale taktične napake. Zato je prevladal obup, ki je pognal rudarje v stavko. Iz teh razlogov tudi ne gre naprtiti odgovornosti za stavko posameznim rudarjem. Naloga krščanskega delavstva je, da si prizadeva odpraviti posledice stavke, zlasti zagrenjenost, „ki rodi le nezaupanje in sovraštvo.“ Obsodili so TPD, ki precejšnjega števila rudarjev ni marala ponovno sprejeti na delo, „kar ima

30. Delo 1940, junij, št. 1. Slovenski socialisti v službi podjetnikov. Proleter I-II. 1940, št. 1-2, Štrajk rudara u Trbovlju.

31. Slovenec 25. XII. 1939. Stavka v Trbovljah in Hrastniku.

32. Revija Katoliške akcije januar 1940, str. 60-62. O trboveljski stavki.

lahko samo nezaželene posledice“. Hkrati pa je Delavska pravica tudi pozvala TPD, naj se začne ponovno pogovarjati o zvišanju plač, „ker dosedanji povišek ne zadostuje.“³³

Neuspeh rudarske stavke je sprva demoralizirajoče vplival na boj slovenskih delavcev za izboljšanje mezd in zoper draginjo. Do maja 1940 ne beležimo v časopisih in arhivih nobene stavke na Slovenskem. Takrat pa so spričo vedno slabših gospodarskih in socialnih razmer začela preraščati mezdna gibanja v stavke povsod tam, kjer ni moglo priti do sporazumov z delodajalci. Banska uprava navaja v poročilu za leto 1940, da se je število stavk v primerjavi z letom 1939 bistveno povečalo. Vzrok za to vidi v zvišanju cen življenjskim potrebščinam, ki mu ni sledilo skladno s tem tudi zvišanje mezd. Skupaj je v tem letu zaznamovala 23 stavk, od tega 12 zakonitih in 11 „divjih“, pri katerih ni bil predhodno izveden postopek, kakor ga zahteva zakon o minimalnih mezdah iz februarja 1937.³⁴ To so bile po obsegu zvečine manjše stavke, omejene na posamezna podjetja in na določene obrtne panoge v posameznih večjih krajih. V večini primerov so podjetja ugodila zahtevam stavekajočih delavcev. Mnogo stavk, ki so se že pripravljale, pa je zavrla nova banova uredba o novih minimalnih mezdah za posamezne vrste delavstva, kakor na primer za nekvalificirane delavce v industrijskih in obrtnih podjetjih, za osebje v gostinskih obratih, za trgovske pomočnike itd. Vendar so podjetniki pritiskali na bana, naj zniža na novo določene minimalne mezde, in dokazovali, da podjetja tega finančnega bremena ne bodo zmogla. V vodstvu JSZ so takrat sklenili, da bodo po podjetjih sprožili nova mezdna gibanja za prilagoditev plač minimalnim mezdam in organizirali protestna zborovanja, na katerih bodo prikazali in obrazložili delavstvu pa tudi javnosti in oblastem, da so nove minimalne mezde spričo velike draginje še vedno prenizke in da ne dosegajo eksistenčnega minimuma delavca, kaj šele delavske družine.³⁵ Tudi Osrednji strokovni odbor za Slovenijo je ob tej priložnosti sklenil, da morajo vse tri strokovne organizacije Jugoslovanska strokovna zveza, Narodna strokovna zveza in Strokovna komisija nastopiti enotno, da ne bi minimalne mezde postale maksimalne. Vse tri strokovne organizacije so se obrnile tudi na zbornico za Trgovino, obrt in industrijo, ji obrazložile položaj delavstva glede na novo uredbu o minimalnih mezdah ter zahtevale pravičnejšo diferenciacijo mezd za starejše in kvalificirane delavce.³⁶

Če pogledamo po strokah, je stavkovno gibanje najširše zajelo gradbene delavce. Gradbinci so tudi edini organizirali splošno stavko širšega obsega. Že v maju so začeli stavkati delavci pri vojaško obrambnih delih v Ptujju (3. in 4. maja) in v kamnolomu Kokra (14. do 18. maja), potem pa so po petmesečnih neuspešnih pogajanjih z delodajalci začeli 24. maja stavkati za zvišanje mezd stavbinski delavci v Ljubljani in okolici. Dne 27. maja so se jim pridružili še stavbinci v Mariboru in okolici, Trbovljah, v Jaršah, Mengšu, Domžalah, Kamniku, Radovljici, Celju, Kranju, na Vrhniki, naslednjega dne pa še v Ptujju in nekaterih manjših krajih v Sloveniji. Stavka, ki je zajela 3.960 delavcev, je postala splošna. Končala se je 3. junija s sprejemom dodatka h kolektivni pogodbi za vso Slovenijo in z zvišanjem mezd za 0,50 – 0,90 par na uro.³⁷ Toda že čez tri mesece se je začela nova stavka gradbenih delavcev. Tokrat jo je pripravila Zveza gradbenih delavcev, katere vodstvo je bilo dejansko v rokah komunistov. Stavka se je začela 18. septembra, najprej v

33. Delavska pravica 30. I. 1940. Štrajk v revirjih.

34. Bansko poročilo 1940.

35. A IZDG, JSZ, Zapisnik seje načelstva JSZ z dne 13. X. 1940.

36. A IZDG, JSZ, Zapisnik Medstrokovnega odbora z dne 14. XI. 1940.

37. A IZDG, Delavska zbornica, Izrazi o stavkah.

Mariboru, nato pa se je razširila še v Ljubljano, Trbovlje, Golnik in v Selnico ob Dravi. Zveza gradbenih delavcev je namreč takoj po začetku stavke v Mariboru s posebnim letakom pozvala gradbene delavce k splošni stavki za 21. september ob 10. uri. Zahtevali so, naj se zvišajo mezde zidarjem in tesarjem za 20 % na dotodanje mezde za vse kategorije in razrede, delavcem za 30 %, vajencem in mladoletnim delavcem pa za 35 %. Pozvali so delavstvo k enotnosti, kajti „množice in samo množice se gospoda boji. Štrajk bo uspel, če bomo držali skupaj.“³⁸ V Mariboru je stavko podprlo z demonstracijami delavstvo iz Hutterjevih tovarn, pri čemer je prišlo do spopada z orožniki. Skupaj je stavkalo 3282 delavcev – do 25. septembra, ko je oblast razpustila Podzvezo strokovne organizacije stavbincev za Slovenijo ter njeni podružnici v Ljubljani in Mariboru.³⁹ Banska uprava je to stavko ožigosala za izrazito komunistično, zato tudi „JSZ, NSZ in ZZZD ter ostale strokovne organizacije tukajšnjega področja niso bile za stavko, ker se je že od vsega začetka videlo, da gre samo za komunistično izrabljanje težkega gospodarskega in socialnega položaja“. Svoj ostri ukrep zoper strokovno organizacijo gradbenih delavcev je utemeljila s tem, da je bila stavka v bistvu poizkus komunistov, da bi pripravili generalno stavko stavbincev in vsega drugega delavstva v Dravski banovini. Voditelje stavke so zato aretirali in upravno kaznovali.⁴⁰ Namesto razpuščenih podružnic Podzveze strokovnih organizacij stavbenih delavcev so na pobudo komunistov začeli ustanavljati odbore Delavske enotnosti.⁴¹

V drugih strokah so stavkali delavci le po posameznih podjetjih in stavke niso dobile širšega značaja. V keramični tovarni v Libojah je 150 delavcev stavkalo od 8. maja do 7. julija in stavko uspešno končalo. Plače so jim povečali za 8 din na dan. Niso pa uspeli z dokladami za stanovanja in z zahtevo po soodločanju pri namestitvah delavcev. Stavka 222 opekarskih delavcev v Združenih opekarnah na Viču od 27. julija do 5. avgusta se je končala s 6-odstotnim zvišanjem mezd namesto 20-odstotnega zahtevanega. Stavkali so tudi opekarski delavci v Dolenjski komanditni družbi v Prečni, 15. in 16. julija, in dobili 0,50 % namesto zahtevanih 0,75 %. Usnjarski delavci v tovarni Standard v Kranju so dosegli sporazum z delodajalcem v stavki med 31. majem in 8. junijem. Dalje so stavkali delavci v tovarni železnih izdelkov v Rušah, od 30. septembra do 8. oktobra, in dosegli 1 dinar več na uro. Stavkali so še livarji na Muti, od 21. do 25. novembra, en dan delavci v Vindiševem valjčnem mlinu v Mariboru, gozdni delavci v Stahovici pri Kamniku, med 24. in 28. junijem, delavci pri rekonstrukciji državne ceste v Krakovem, od 21. do 23. avgusta, ter delavci državne protezne delavnice v Ljubljani, od 5. do 9. novembra. Vse te stavke so se končale s kompromisom med delodajalci in stavkajočimi delavci. Od obrtniških delavcev naj omenimo stavko mizarskih delavcev pri tvrdki Rojina v Ljubljani, od 3. do 4. novembra, slikarskih in plesarskih pomočnikov v Mariboru, od 14. do 31. maja, krojaških pomočnikov v Mariboru, od 14. do 26. septembra, v Celju, od 18. oktobra do 6. novembra, in Kranju, od 22. do 27. novembra. Čevljarski pomočniki so stavkali v Ljubljani od 3. do 8. oktobra (125), v tovarni Prešeren v Kranju, od 21. do 22. oktobra ter 110 pomočnikov v Kranju in okolici, od 14. decembra 1939 do 9. januarja 1940.

38. AS, Višje državno pravdnništvo, fasc. 47, letak zveze stavbnih delavcev Podzveze za Slovenijo. A IZIG, Delavska zbornica, Izrazi o stavkah.

39. Bansko poročilo 1940; Slovenec 25. IX. 1940; Jutro 2., 4., 5. VI. 1940; Jutro 20. IX. 1940; Jutro 25. IX. 1940.

40. Bansko poročilo 1940.

41. Miroslav Luštek: Delavska enotnost in Osvobodilna fronta. Prispevki 1966, št. 1-2, str. 307-308.

Stavkali so tudi uradniki v veletrgovini Sever et comp., od 29. aprila do 18. maja, in dosegli kar so zahtevali.⁴²

Večji del navedenih stavk je trajal razmeroma dolgo. To dokazuje, da so delavci vztrajali pri svojih minimalnih zahtevah do delodajalcev, dokler jih niso dosegli vsaj s kompromisom, hkrati pa tudi kaže, da oblasti razen v primeru druge gradbinske stavke niso poskušale nasilno posegati v stavkovno gibanje niti v primeru tako imenovanih divjih stavk. Razpoloženje med ljudmi je bilo zaradi nastalih razmer zelo napeto in oblasti so rajši posredovale med delodajalci in delavci, da bi se izognile večjih pretresov.

Hkrati z mezdnimi gibanji in stavkami so namreč razne ženske, stanovske in druge organizacije in društva, zlasti pa delavske strokovne organizacije prirejale protidraginjske shode, na katerih so postavljali konkretne zahteve za izboljšanje položaja zlasti srednjih in nižjih plasti prebivalstva. Toda takšen, bolj ali manj deklarativen način boja, ni kaj prida zalegel. Komunistična stranka je posegla vanj z drugih, širših vidikov, da namreč draginja ni samo „glasnik gladu in neomajnega trpljenja delovnih množic, temveč tudi prvi korak k formalni pritegnitvi narodov Jugoslavije v vojni vrtinec in izgubo nacionalne neodvisnosti. Torej se draginja ne da rešiti s splošnimi deklaracijami proti špekulantom, s formalno internacijo peščice drobnih špekulantov, niti z oficialnimi odbori proti draginji niti s predpisovanjem cen. Boj je lahko učinkovit samo z bojem za resnično ljudsko vlado, ki bo dala delovnim ljudem svobodo, da oni sami organizirajo in vodijo boj proti draginji in špekulaciji, ter z bojem za naslonitev in pakt o vzajemni pomoči s Sovjetsko zvezo, kar bo narodom zagotovilo svobodo in gospodarsko neodvisnost od tujih velikih imperialističnih zatiralecev. Boj proti draginji mora torej postati sestavni del splošnega boja delavcev, kmetov in delovnih ljudi. Delavski razred in komunistična stranka morata preiti k odločnejšim sredstvom boja proti draginji.“⁴³

Na takšni osnovi je Komunistična stranka Jugoslavije sredi leta 1940 organizirala protidraginjske akcije po vsej državi.⁴⁴ V Sloveniji so potekale v okviru oziroma pod imenom Zveze delovnega ljudstva Slovenije in so imele znaten odmev v javnosti. Z njimi sicer niso dosegli izboljšanja razmer, pač pa so ob najbolj žgočih zahtevah tistega časa razgibali delovne množice, ki so javno izrazile svojo borbena voljo in povezovali delavce, kmete, izobražence, obrtnike in druge delovne sloje v skupnem boju.

Mestni iniciativni odbor ZDLS v Ljubljani je že februarja 1940 v letaku Delovnemu prebivalstvu Ljubljane opozoril, da se stanje glede draginje ne bo spremenilo, dokler ne bodo delovne množice same nastopile zoper draginjo in drugim posledicam vojne. Oblasti namreč zapirajo najbolj zavedne borce za boljši košček kruha, kakor na primer trboveljske rudarje, in prepovedujejo protidraginjska zborovanja, na primer draginjski shod 4. februarja, ki so ga sklicale vse tri strokovne delavske organizacije. Delovno ljudstvo naj bi enotno nastopilo v boju za naslednje zahteve: 1. izvajanje ukrepov proti vojnim dobičkarjem, ki višajo cene; 2. poživitev dela protidraginjskih komisij s tem, da pridejo vanje zastopniki delovnih slojev; 3. podjetja in država morajo delavcem in uslužbencem zvišati mezde in plače najmanj za 40 odstotkov, bremena vojne naj nosijo bogatejši sloji; 4. znižati davke, mitnine in trošarino, ki obremenjujejo revnejše sloje; 5. v

42. Banško poročilo 1940; Delavska pravica 16. V. 1940, 24. V. 1940, 27. VI. 1940, 4. VII. 1940, 1. VIII. 1940; glej tudi Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930-1941, Lj. 1967, str. 155-166 (L. 1940). A IZDS, Delavska zbornica, Izkazi o stavkah.

43. Proleter avgust-september 1940. Bevc: „Reforme“ i skupoča.

44. Glej o tem Spominski zbornik „40 godina“, I. del, 3. knjiga, Akcije protiv skupoče.

praksi naj se prizna svoboda mezdnih gibanj, stavk, zborovanj, shodov in tiska. Letak na koncu poudarja, da bo boj za uresničitev teh zahtev vodila kljub preganjanju ZDLS, „ki združuje vse zavedno delavstvo, kmete, obrtnike, nameščence itd.“⁴⁵

Do pravih množičnih protidraginjskih nastopov je prišlo v drugi polovici leta 1940. Razčlenitev posameznih protidraginjskih akcij kaže, da so potekale po enotno zamišljenem načrtu, ki je uspel tu bolje, tam slabše. To izpričuje tudi ohranjeni partijski letak, ki je dejansko direktivno pismo za organiziranje protidraginjskih akcij. Obširno pojasnjuje njihov namen in daje tudi nadrobnejša navodila za njihov potek. Javne nastope množico proti druginji utemeljuje s tem, da je bila vlada primorana izdati vse odredbe, tudi odredbo o pobijanju druginje in spekulacije, le na pritisk prebivalstva, in so torej odredbe le pesek v oči delovnemu ljudstvu, ker se ne izvajajo. V protidraginjskih odborih sedijo trgovci, podjetniki „in njih plačanci iz JRZ in JNS in še kak socialnodemokratski birokrat“, ni pa v njih zastopnikov delovnega ljudstva. Kakšen naj bi torej bil boj zoper druginjo? Prek občinskih odborov, raznih organizacij in ustanov naj bi s protestnimi akcijami zahtevali, naj pridejo v odbore za pobijanje druginje izključno predstavniki delavcev, kmetov, uradnikov in gospodinj ter prevzamejo celotno nadzorstvo nad cenami. Dalje naj bi zahtevali od oblastnih organov, naj prenehajo zatirati boj delovnega ljudstva za zboljšanje razmer in dovolijo delavstvu svobodo stavke, tiska in zborovanja. V letaku so navedeni tudi konkretni predlogi za izvedbo akcij: sestaviti delegacijo gospodinj iz vsakega obrata v občini ali mestu, ki bo nesla peticijo na občino oziroma magistrat; sestaviti delegacijo najbolj borbenih delavcev v vsakem obratu, ki naj bi predložila vodstvu podjetja zahteve za zvišanje plač in druge zahteve. Vse te delegacije naj bi predložile spomenice, če je mogoče v enem tednu. V ta namen naj bi takoj stopili v stik s predstavnicami žensk, gospodarskih, kulturnih in strokovnih organizacij in jih pridobili za protidraginjsko akcijo. V kmečkih občinah, kjer ni delavcev, naj bi sestavljala takšno delegacijo po ena ženska in en moški iz vsake vasi. K akciji naj bi pritegnili tudi opozicijske občinske odbornike. Zahteve v kmečkih občinah naj bi se nanašale na boj proti druginji, na izplačevanja podpor ženam mobiliziranih, zajele pa naj bi tudi vse komunalne zahteve. V pasivnih krajih naj bi zahtevali tudi brezplačno delitev hrane. Delegacije, ki bodo nesle peticije na občine in magistrate, naj bi podprle množice z demonstrativnimi nastopi. V tovarnah naj bi izvolili obratne akcijske odbore, ki naj bi sestavili zahteve po zvišanju plač in kolektivne pogodbe. Ta akcija naj bi bila organizirana od spodaj in ne „po sindikalnih birokratih“.⁴⁶ V smislu teh napotkov za tovarne je na primer sindikalna opozicija v tovarni Saturnus izdala letak, ki je v njem razkrinkovala socialdemokratske voditelje sindikalne podružnice, ker so v zahtevah po zvišanju plač, predloženih vodstvu podjetja, zahtevali zase večji povešek kakor za druge delavce. Zato delavstvu niso poročali o poteku tarifne akcije. Opozicija je zahtevala takojšnjo spremembo predloga po zvišanju plač s tem, da se izboljšajo prejemki predvsem delavcem z najnižjimi dohodki. Predlagala je sestavo posebne delegacije iz vrst delavstva, ki naj bi vodstvu podjetja predložila te zahteve. Če pa zahtevam ne bi ugodili, naj bi izvolili poseben akcijski odbor. Zahtevali so tudi volitve v nov odbor sindikalne podružnice.⁴⁷

Značilno je, da o množičnih protidraginjskih akcijah, ki so se začele julija in po-nehale oktobra 1940, časniki niso ničesar poročali, dasiravno so zelo intenzivno sprem-

45. A CK ZKS, Letak „Delovnemu prebivalstvu Ejubljane“ Mestni iniciativni odbor za ZDLS.

46. A CK ZKS, Letak Dragi prijatelj, sprejmi mnogo sodružnih pozdravov Tvoj prijatelj.

47. A CK ZKS, Letak Delavstvu tovarne Saturnus – Moste – Sindikalna opozicija.

ljali problematiko okrog naraščajoče draginje. Ohranila pa so se poročila banske uprave, policijskih in žandarmerijskih oblasti in drugi dokumenti, iz katerih lahko vsaj deloma prikažemo potek teh akcij.

Prve demonstracije, 23. in 30. julija v Ljubljani, so imele izrazito ženski značaj. Okrog 200 žena vojaških vpoklicancev iz mesta in okolice je pred zgradbama banske uprave in mestnega glavarstva terjalo redno izplačevanje vojaških podpor za vpoklicance, zvišanje teh podpor ali pa odpustitev njihovih svojcev domov. Uprava policije je poročala, da je potekala propaganda za to akcijo zelo intenzivno od ust do ust. Zabeležila je tudi tajne sestanke, na katerih so sestavljali resolucije in zbirali podpise. Podobna ženska demonstracija je bila tudi 28. julija v Zagorju.⁴⁸

Dne 24. avgusta je bila množična akcija pred stavbo mestnega glavarstva v Mariboru. Okrog tisoč demonstrantov je kričalo zoper draginjo in posredovalo pri predstavniku občine zaradi preselitve tekstilne tovarne Doctor et drug v Beograd.⁴⁹ Na demonstracijskem zborovanju je govoril Slavko Šlander. Zbrana množica je zahtevala od župana, da sprejme delegacijo. Ta mu je izročila zahteve. Policija je aretirala nekaj ljudi, vendar so jih morali na pritisk demonstrantov, zlasti žensk, izpustiti. Namera, da se demonstrantje združijo s stavkajočimi stavbinci in tekstilci, je kljub surovemu nastopu policije uspela. S hitlerjevskimi provokatorji, ki so hoteli po svoje izrabiti demonstracijski nastop, pa so demonstrantje obračunali sami. Akcija se je nadaljevala še ves teden s pisanjem protidraginjskih gesel po mestu, ob koncu tedna pa so pripravili manjše demonstracije po predmestju.⁵⁰

Dne 1. septembra 1940 je bila protidraginjska akcija pred občino Šmartno pod Šmarno goro. Predsedniku občine so izročili dve resoluciji z zahtevami po pobijanju draginje.⁵¹ V njih so zahtevali, da se začno vsi odgovorni dejavniki odločno boriti zoper naraščajočo draginjo, da preprečijo zločinsko početje špekulantov in jih občutno kaznujejo ter ukrenejo vse, da bi se cene ustalile. Zahtevali so razpust protidraginjskih odborov in ustanovitev novih, v katerih bodo resnični zastopniki koristi delovnega ljudstva. Zahtevali so omejitev uvoza in uvoz iz tistih držav, ki lahko nadomestijo pomanjkanje domačih proizvodov, predvsem iz Sovjetske zveze. Dalje so zahtevali, da se takoj uredi redno izplačevanje podpor družinam vpoklicancev, ki stradajo, in zvišanje teh podpor z draginjskimi dokladami do višine minimalnih mezd. Vpoklicancem naj bi se odpisali davki, kmetom, ki so oddali konje, pa naj bi se redno izplačevala odgovarjajoča odškodnina. Občinska uprava bi morala priskrbeti pri banovini ali vladi izredne kredite za nabavo zalog živil in za podporo siromašnim kmetским družinam in družinam brezposelnih. Občanom naj bi omogočili nadzorovati razdeljevanje teh podpor. Občinske uprave v ljubljanski okolici naj bi začele akcijo za odpravo mitnin in za znižanje cen električnega toka. Občinska uprava bi morala zagovarjati potrebe občanov pred višjimi upravnimi oblastmi in biti resničen posredovalec med le-temi in ljudstvom. Kajti „borba delavstva za višje plače in boljše delovne pogoje je v današnjem času ne samo upravičena, temveč nujna, in zato zahtevamo, da oblasti te borbe delavstva ne ovirajo. Urediti je treba zavarovanje za brezposelne sezonske delavce in s pomočjo uvoza surovin iz Sovjetske

48. Bansko poročilo 1940.

49. Aprilski rat 1941, Bgd. 1969, str. 948-952. Izvod iz izveštaja Dravskog žandarmerijskog puka 27. novembra 1940 komandantu Drinskog žandarmerijskog puka o političkoj situaciji na području puka. Dalje cit. Izveštaj Dravskog puka.

50. Slovenski poročevalec 11. III. 1953. Protidraginjske demonstracije mariborskih žena leta 1940.

51. Izveštaj Dravskog puka; Bansko poročilo 1940.

zveze preprečiti redukcije, zlasti tekstilnega delavstva.“ Hkrati so bile v spomenici postavljene zahteve po zvišanju plač državnim in banovinskim uslužbencem.⁵²

Istega dne kakor v Šmartnem sta bili takšni demonstraciji še v Devici Mariji v Polju, kjer je delegacija demonstrantov izročila županu pet resolucij, in v Dobrunjah. Naslednjega dne, 2. septembra, je bila protidraginjska demonstracija okrog sto rudarskih žena v Grižah pri Celju, 7. septembra pa pred občino na Ježici.⁵³ Tudi spomenica iz akcije na Ježici se je ohranila. Sestavljajo jo podobne zahteve kakor v Šmartnem, le da so podrobneje razčlenjene. Zraven zahtev okrog preskrbe prebivalstva, zvišanja minimalnih mezd, draginjskih in drugih doklad, podpor za vpoklicance, ki naj bi jih občina predložila banovinski upravi, terjajo tudi preprečitev izseljevanja slovenske industrije iz Slovenije, ki povzroča še večjo brezposelnost. Delavstvo naj bi zaščitili pred poslabšanjem delovnih razmer in mu dovolili svobodo akcije zoper podjetnike. Kmetom naj bi izplačali odškodnino za oddane konje, prostore in po vojski storjeno škodo na poljih, mladini pa zagotovili zaposlitev. Spomenica pa se ni omejila samo na gospodarsko-socialne zahteve, imela je tudi politično obeležje. Tako so v njej protestirali proti nameram, da bi se „notranjepolitične razmere spreminjale v smislu stanovske in sploh avtoritativne ureditve države, ker bi to prizadelo delovno ljudstvo v celoti“. Od občine so zahtevali, naj se kot zastopnica koristi občanov pridruži boju zoper draginjo, na svojem delovnem območju pa sama izpelje najpotrebnejše ukrepe, na primer priskrbi in nabavi najnujnejša živila, siromašnim omogoči nakup na obroke s pomočjo kreditov itd. Občinski protidraginjski odbor naj bi sestavljali delavci in kmetje, ki bi vodili vse protidraginjske akcije ter sodelovali pri nabavi in razdelitvi živil. Ustanovili naj bi poseben fond, iz katerega bi se državnim podporam družinam vpoklicancev doplačevalo toliko, da bi dosegli višino minimalnih mezd. Občina naj bi se pridružila tudi boju za odpravo mitnin ter znižanje cen električne energije in vodarini. Skratka, vse gospodarstvo in poslovanje naj bi se uredilo v smislu ljudske politike. Občina torej ne bi smela biti le pomožni organ splošne uprave, temveč sredstvo za boj in izboljšanje položaja delovnega ljudstva. Na spomenici je podpisana delegacija delovnega in kmetijskega ljudstva v imenu zbranih občanov Ježice, ki sta jo vodila komunista Andrej Kumar in Vinko Stupar.⁵⁴

Občinska uprava je 9. septembra poročala o poteku demonstracij okrajnemu načelniku, komandantu I. divizionu 16. topniškega polka na Ježici ter tajništvu JRZ v Ljubljani. Okrog 200 ljudi, med njimi precej mater z otroki, je demonstriralo pred občinskim domom na Ježici od 17. do 19. ure. Akcija je bila dobro pripravljena zlasti na črnuški strani, od koder je bilo tudi največ demonstrantov. Rezka Dragar in Vinko Stupar sta tam agitirala od hiše do hiše. Demonstrantje so se zbrali pri črnuškem mostu in v sprevedu prišli pred občinsko pisarno. Pozvali so župana, naj pride ven, in začeli brati spomenico. Vsako točko zahtev je spremljal vik in krik ter vzkliki. Ko so spomenico prebrali, so zahtevali od župana, naj izjavi, da bo do določenega roka ugodil posameznim zahtevam. Župan je to odklonil, češ da bodo spomenico obravnavali kakor vse druge zahteve, po uradni poti. Na zahtevo demonstrantov je s podpisom potrdil, da je sprejel od zastopnikov delovnega ljudstva peticijo protidraginjskega značaja. Sprožili so tudi zahtevo, naj se takoj izvoli protidraginjski odbor, kar pa je župan odklonil, ker da je to

52. A CK ZKS, Spomenica Županu in odboru občine Šmartno pod Šmarno goro—Občani.

53. Izveštaj Dravskega puka; Banskó poročilo 1940.

54. Županu občine Ježica — delegacija delovnega in kmetijskega ljudstva v imenu zbranih občanov Ježice; izvirnik je na Obč. Ÿ ZB Ježica, fotokopija v A IZDG.

stvar občinskega odbora. Na pritisk demonstrantov je prišel župan mednje ter jim izjavil, da je sprejel spomenico in da bo storil vse, da se bodo utemeljene zahteve izpolnile. Toda s tem množica ni bila povsem zadovoljna. Ko pa je prišel okrajni načelnik, so se ljudje začeli razhajati. Voditelja demonstracije se njegovi zahtevi, naj se zglasita pri njem v pisarni, nista odzvala, dokler nista dobila zagotovila, da ne bosta aretirana. Pred pisarno so ljudje kričali: „Kruha nam daj, lačno smo!“ Šele ko je načelnik poklical policijo iz Ljubljane, se je množica začela razhajati.

Po politični pripadnosti so bili demonstrantje, kakor ugotavlja poročilo, zvečine komunisti in njih simpatizerji, pa tudi socialisti in sokoli so bili zraven. Župan v poročilu okrajnemu načelniku pripominja, da bi bilo treba ugotoviti odgovornost društva Vzajemnost za demonstracije, pa tudi to, če je v skladu s pravili vsedržavne privilegirane organizacije sokolske, da njeni člani sodelujejo na takšnih demonstracijah, kjer je bilo slišati vzklike „Dol z režimom“. Pozneje je župan poslal okrajnemu načelniku še dodatek k poročilu, v katerem je imensko navedel 80 oseb, ki so sodelovale na demonstraciji. Še posebej je označil člane Sokola ter državne, banovinske in občinske uslužbenke. Ker so bili med demonstranti tudi otroci, je predlagal, naj bi učiteljsvo dobilo navodila, da bi opozorilo učence v šoli, naj se v prihodnosti vzdržijo takšnih stvari. Na to je opozarjal zlasti zato, ker so po policijskih informacijah pričakovali v bližnji prihodnosti še hujše demonstracije.⁵⁵

V občini Šmartno pod Šmarno goro so se demonstracije 8. septembra ponovile. Okrog 250 zbranih ljudi je s silo razgnala policija, organizatorje pa odpeljala na okrajno načelstvo. Naslednjega dne, 9. septembra, so bile demonstracije tudi v Trbovljah in Hrastniku. Sodelovale so predvsem rudarske žene, ki so prek deputacije izročile predsednikoma občin spomenici s predlogi za boj proti draginji.⁵⁶

Najbolj množična in učinkovita je bila demonstracija 10. septembra v Ljubljani. V njej je sodelovalo več kot tisoč ljudi.⁵⁷ Delegacija je izročila županu in odboru mestne občine spomenico, v kateri so predlagali konkretne ukrepe za zaježitev draginje, za boj proti špekulacijam, za znižanje cen in podporo prizadetemu prebivalstvu. Med drugim so zahtevali strogo nadzorstvo nad PRIZADOM in drugimi izvoznimi ustanovami ter maksimiranje cen življenjskih potrebščin na višino cen indeksa Narodne banke z dne 1. septembra 1939. Zahtevali so, da oblasti izdajo ukrepe za znižanje stanarin in preprečijo delozacijo tistih, ki ne morejo plačati. Zahtevali so razpust obstoječih protidraginjskih odborov in izvolitev novih. Odbori naj bi prišli v roke zastopnikov delovnega ljudstva. Tistim protidraginjskim odborom, ki jih je ljudstvo že samo izvolilo, pa naj bi oblasti priznale pravico nadzorstva nad ukrepi proti špekulaciji in draginji. Terjali so uvedbo progresivnega državnega, banovinskega in občinskega protidraginjskega davka, ki naj bi ga plačevali pridobitni krogi. Iz dohodkov tega davka naj bi se plačevale podpore družinam delavcev, obrtnikov in malih kmetov, ki so zaradi orožnih vaj zgubili zaslužek, ter sezonskim delavcem med mrtvo sezono. Zahtevali so tudi zvišanje podpor, zaposlitev mladine, odpravo mitnin in navajali še druge zahteve, ki so jih vsebovale že

55. Poročilo občinske uprave na Ježici z dne 9. IX. 1940 Franju Mardešiču okrajnemu načelniku Ljubljana; župan Ježice z dne 9. IX. 1940 tajništvu JRZ v Ljubljani; občinska uprava na Ježici z dne 8. IX. 1940 komandantu I. divizionu 16. art. polka na Ježici; občinska uprava na Ježici Franju Mardešiču okrajnemu načelniku Ljubljana z dne 13. IX. 1940. Izvirniki so na Obč. odboru ZB Ježica, fotokopije v A IZDG.

56. Izveštaj Dravskog puka.

57. Izveštaj Dravskog puka; BANSKO POROČILO 1940.

navedene spomenice v drugih občinah. Dodane so še splošne zahteve po svobodi organiziranja, zborovanja in akcij za obrambo življenjskih interesov ter protest zoper namere oblasti, da razpuste svobodne delavske strokovne organizacije, ki naj bi jih nadomestila izključno le Jugoras oziroma Zveza združenih delavcev. Spomenica je terjala, da župan ugodí najprej tistim zahtevam, ki spadajo v njegovo pristojnost, kakor je odprava trošarine, znižanje cen elektrike in vodarine, druge zahteve pa nemudoma in s primer-no podkrepitvijo predloži banu ter ministru za socialno politiko.⁵⁸ Hkrati so izročili županu spomenico odpuščenih delavcev tovarne Avtomontaža, ki zahteva nujne ukrepe, da bi se preprečila selitev tovarne iz Slovenije. V primeru pa, če ni mogoče preprečiti likvidacije tovarne, naj priskrbe delavcem zaslužek drugod.⁵⁹

Po pričevanju udeleženca demonstracij in člana delegacije Viktorja Stoparja so bili med demonstranti delavci, uslužbenci in kmetje. Nekatera podjetja so ob 10. uri celo ustavila delo, da so delavci in uslužbenci lahko odšli pred magistrat.⁶⁰ Ježiški župan je na primer poročal tajništvu JRZ v Ljubljani, da so delavci in uslužbenci Vidmarjeve tovarne v Savljah odšli na demonstracije pred magistrat z dovoljenjem tovarnarja Staneta Vidmarja, ki jim zaradi tega ni ničesar odtrgal pri plači.⁶¹ Poleg delavcev iz Ljubljane in okolice so prišli tudi kmetje z Rudnika, Ižanske ceste, iz Štepanje vasi in Most, vrtnarji iz Trmovega, Krakovega, Prul, Mestnega loga itd. Spomenico, ki jo je izročila županu tričlanska delegacija, in sicer ključavničar Viktor Stopar, stavbinec Franc Berdajs in delavka iz Saturnusa Marička Kušlan, so podpisali predstavniki 23 delavskih društev in organizacij.⁶² Trg pred magistratom, ki je bil poln demonstrantov je bil močno zastražen s policijo. Potem ko je delegacija izročila spomenico, je zbrana množica po predvidenem načrtu odšla v sprevedu po Miklošičevi in Dalmatinovi cesti na Ajdovščino. Tam so se po skupinah razšli.⁶³

58. Mestni arhiv Ljubljana, Reg. II. Preds. No 496/40. Spomenica Županu in odboru mestne občine ljubljanske; Ljubljana.
59. Mestni arhiv Ljubljana, Reg. II. Preds. No 496/1940, Županu in mestnemu odboru občine Ljubljana, Odpušчени delavci „Avtomontaže“.
60. Viktor Stopar: Demonstracije protiv skupoče u Ljubljani. Zbornik „40 godina“, I. del, 3. knjiga, Bgd. 1960, str. 460-461. Stopar je datum demonstracije napačno postavil v december namesto v september.
61. Župan Ježice z dne 9. IX. 1940 tajništvu JRZ v Ljubljani. Izvirnik v Obč. O ZB Ježica, fotokopija v A IZDC.
62. To so bili Savez gradjevinarskih radnika Jugoslavije, podružnica Ljubljana (Berdajs Franc in Ganziti Rudolf), Splošna delavska strokovna zveza Jugoslavije – Ljubljana Podzveza tekstilnega delavstva (Štupar – Žiberna), Zveza bančnih, zavarovalnih, trgovskih in industrijskih uradnikov Jugoslavije – podružnica Ljubljana (nečitljiv, Brilej), Delavsko kulturno društvo Vzajemnost, Ljubljana-Bežigrad (Zagožen Martin), Delavsko kulturno društvo Vzajemnost, Ljubljana-Dravlje (Lakner Peter – Kokalj Martin), Delavsko kulturno društvo Vzajemnost, Ljubljana-Barje (Podlipec Franc – Dariž Josip); Delavsko kulturno društvo Vzajemnost, Ljubljana-Moste pri Ljubljani (Jančič – podpis nečitljiv), Društvo nameščencev Nabavljalne zadruge uslužbencev državnih železnic v Ljubljani (oba nečitljiva) Tovarna Unitas (Rozman Avgust), Tovarna Avtomontaža (Stopar Viktor), Za Rojina „Avtobus“ (Kolman), Za gospodinje Šiška – Butinar Ljudmila, Za gospodinje Bežigrad – Pavčič, Porenta; Anton Polisek (Adolf Pojirkruh), Tovarna Saturnus (Dovč Angela), Lim tovarna (Osenjak Ivan), Za tovarno „Jugoindus“ (Turk Jože), za firmo Jugo-Radiator (Jože Hodošček) Vajenci (Dolgan, Erzin), za gospodinje (Šloser Mara), za gospodinje: Štemberger Marija, tovarna Zakotnik (nečitljiv). Izvirnik so na prošnjo uprave policije v Ljubljani odstopili tej ustanovi. Kopija se je ohranila v Mestnem arhivu Ljubljana, Reg. II. Preds. No 496/40.
63. Glej op. 60.

Uprava policije je skrbno zasledovala protidraginjsko gibanje. Upravnik dr. Lovro Hacin je 16. septembra opozoril mestni svet, da bodo 18. septembra ponovno demonstracije. Na njih naj bi sodelovali tudi delavci z Jesenic, iz Trbovelj in drugih krajev. Zato je zaprosil za pomoč poklicne gasilske straže, ki naj bi pregnale demonstrante z vodnimi curki iz motorne brizgalke, „kar se je zelo obneslo pri dijaških demonstracijah“. Hkrati je tudi opozoril, da pričakuje policija na osnovi poizvedb še več takšnih demonstracij. Občinskemu vodstvu je tudi svetoval, naj bi mestna občina ljubljanska sledila zgledu beograjske občine in začasno ukinila trošarino na živila. S tem bi dobili v mesto cenejša živila in bi tako povod za demonstracije odpadel.⁶⁴

Direktor mestnih uradov je takoj poročal o demonstracijah banski upravi in predlagal, naj bi banska uprava takoj vzela v postopek tiste zahteve, ki spadajo v njeno delovno območje. Glede zahteve po ukinitvi trošarine, znižanju cen elektrike in vode pa je mestnim uradom naročil, naj preučijo možnosti, ali se želji predlagateljev spomenice lahko ustreže.⁶⁵ O tem je 28. septembra obvestil tudi Splošno delavsko strokovno zvezo Jugoslavije, katere predstavnik je bil v delegaciji, z opombo, da tvori elektrika in trošarina del dohodkov mestne občine. V primeru, da se ti dohodki spremenijo v večjem obsegu, se premakne iz ravnotežja tudi ves proračun, kar pa bi ogrozilo javne naloge mestne občine.⁶⁶

Na temelju poročil načelnika trošarinskega oddelka, mestne elektrarne in vodovoda so bili predlogi po znižanju zavrnjeni, ker bi to povzročilo prevelik izpad dohodkov mestne občine.⁶⁷ O tem so obvestili tudi javnost v članku „Ali mestna trošarina res povzroča draginjo?“⁶⁸

V Ptujju so bile demonstracije pred okrajnim načelstvom in občino 13. septembra. Demonstrante so razgnali brez večjih incidentov.⁶⁹ Ohranil se je osnutek resolucije delavcev in nameščencev ptujskega okraja, ki zahteva takojšnje konkretne ukrepe zoper nevzdržne razmere, zlasti zahteva: maksimiranje cen živil, omejitev izvoza, nadzor nad proizvodnjo in zalogami živil, z zakonitimi sredstvi razbiti kartele in institucije, ki ne ščitijo konsumentov in ljudstva, ter kaznovati špekulante; preosnovati protidraginjske odbore, delavcem in nameščencem zvišati plače v razmerju z draginjo, to je najmanj za 50 odstotkov. Zvišanje naj bi se uzakonilo z novim zakonom o minimalnih mezdah – dalje zahteva preskrbo s surovinami ter javna dela.⁷⁰

Demonstracije so pripravljali tudi v Nomnju pri Bohinjski Bistrici, vendar do njih ni prišlo, ker so aretirali glavnega organizatorja Jožeta Ažmana. Podobne demonstracije so bile še 20. septembra v Zagorju in v Trziču, kjer so aretirali sedem oseb zaradi širjenja

64. Mestni arhiv Ljubljana, Reg. II. Preds. 545/40, uradno sporočilo direktorja mestnih uradov predsedniku mestne občine z dne 16. IX. 1940 o telefonskem sporočilu upravnika policije dr. Lovra Hacina.

65. Mestni arhiv Ljubljana, Reg. II. Preds. No 496/40, Direktor mestnih uradov Kraljevi banski upravi Dravske banovine v Ljubljani.

66. Mestni arhiv Ljubljana, Reg. II. Preds. No 496/40; Direktor mestnih uradov Splošni delavski strokovni zvezi, podzveza tekstilnega delavstva v roke Žiberna Borisa, odbornika podružnice, Ljubljana, Tyrševa cesta 66 dne 1. X. 1940.

67. Mestni arhiv Ljubljana, Reg. II. Preds. No 461/40, Poročilo trošarinskega oddelka predsedstva mestne občine z dne 21. IX. 1940; Mestna elektrarna Ljubljanskemu direktorju mestnih uradov z dne 11. X. 1940, Mnenje glede vodarine.

68. Slovenski dom 5. X. 1940.

69. Bansko poročilo 1940.

70. A CK ZKS. Osnutek resolucije delavcev in nameščencev ptujskega okraja z dne 9. IX. 1940.

letaka Protidraginjske zahteve delovnega ljudstva v Trziču in okolici, 21. septembra v Mariboru, kjer so se spopadli z orožniki in policijo, 22. septembra v Borovnici, kjer je bil aretiran organizator akcije Zalar, 7. oktobra v Grižah pri Celju in 10. oktobra v Trbovljah. Živahne protestne akcije proti draginji so bile tudi v Črnomlju.⁷¹

V pismu ZDLS delovnemu ljudstvu Prekmurja, oktobra 1940, so navedene naloge kmetškega ljudstva v boju proti draginji. Pismo poziva k ustanavljanju vaških in mestnih odborov, ki naj vodijo boj delovnega ljudstva proti kopičenju blaga in navijanju cen. Kmetom ne bi smeli dovoliti prodajati zemljo, živino in orodje zaradi davkov in drugih terjatev. Revnim in po slabi letini prizadetim bi bilo treba davek odpisati. Oblast naj priskrbi seno, krmo, živila in kurivo poceni, revnim pa zastonj. Prepreči naj raznim bankam, da bi kmetu odrejale nizke cene živine, vtem ko bi meso in mast trgovci drago prodajali. Preprečiti je treba tudi veriženje s cenami poljedelskih pridelkov na škodo kmeta in delavca. Družinam, ki stradajo, ker sezonski delavci zaradi vojne niso ničesar zaslužili, mora oblast zagotoviti prehrano, dokler ji ne priskrbi dela.⁷² Zveza kmečkih fantov in deklet pa je na zborovanju v Celju 18. novembra 1940 tem zahtevam dodala še zahtevo po bolniškem, starostnem in nezgodnem zavarovanju, po sanaciji podeželja, podpori družinam s številnimi otroki in po agrarni reformi.⁷³

Dasiravno so potekale demonstracije v zakoniti obliki, so policijske oblasti začele njih organizatorje preganjati. Uprava ljubljanske policije je 28. oktobra 1940 na primer sporočila predsedniku mestne občine, da je po navodilih banske uprave uvedla poizvedbe zaradi kazenskega postopanja proti osebam, ki so 10. septembra 1940 med protidraginjskimi akcijami „predlagale resolucije z originalnimi podpisi“.⁷⁴ V posebnem letaku septembra 1940 je ZDL opozorila, da je bilo „te dni več siromašnih udeležencev protidraginjskih akcij kaznovanih z drakonsko globo 750 din. Več bojevnikov za pravice ljudstva pa je bilo aretiranih“. Letak zahteva, naj jih oblasti takoj izpustijo in ukinejo denarne kazni.⁷⁵

Hkrati s protidraginjskimi akcijami so žandarmerijske in policijske oblasti zabeležile v tem času številne napise oziroma trosilne akcije s protirežimskimi, komunističnimi in prosovjetskimi gesli. Takšne akcije so sicer stalno spremljale komunistično in tudi opozicijska gibanja, omenjamo jih zato, ker so bile med protidraginjskim gibanjem še posebej pogoste in hkratne v različnih krajih Slovenije, ne samo v industrijskih središčih in mestih. Tako navaja žandarmerijsko poročilo takšne akcije oktobra 1940 v Tacnu, Kranju, Podnartu, Jesenicah, Koroški Beli, Krškem, Gradacu, Semiču, Brežicah, Sevnici, Ribnici, Ptujju, Celju, Revirjih, Grižah, Cerknici,⁷⁶ policijska poročila pa še v Prevaljah, na Trški gori, Puconcih, Celju in Trziču.⁷⁷ O poplavi komunističnih letakov je poročal tudi Slovenec.⁷⁸

71. Izveštaj Dravskog puka; Bansko poročilo 1940. Za akcije v Trziču tudi AS, Drž. pravd., fasc. 34, KS Fink Jože 2623/40. Za Črnomelj Janko Jarc: Bela krajina v uporu. Kronika II., št. 1, 1953.
72. AS, Viš. drž. pravd., fasc. 47, KS 2032/40, Letak Prekmurskemu delovnemu ljudstvu – ZDLS, Ljubljana, oktobra 1940.
73. Večernik, Maribor 18. XI. 1940.
74. Mestni arhiv Ljubljana Reg. II, Preds. 545/40, Uprava policije v Ljubljani, predsedniku mestne občine v Ljubljani z dne 28. X. 1940; ker je bil izvornik resolucije temeljni dokazni dokument v postopanju je uprava policije zahtevala, da se ji izvornik vrne. Zato je resolucija ohranjena le v prepisu.
75. A CK ZKS, Letak „Kako dolgo še?“, faksimile letaka je v Zborniku fotografskih dokumentov o boju KPS I. del, 2. knjiga, str. 454.

Edini slovenski list, ki je poročal o protidraginjskih demonstracijah, je bila Ljudska pravica. Med vzroki, ki so pripeljali do teh nastopov delovnih ljudi, navaja, „da doslej še noben špekulant iz Slovenije ni bil aretiran, v protidraginjskih odborih sedijo trgovci, veliki obrtniki, špekulanti in veržniki. Vlada in banovina dovoljujeta novo zviševanje cen, preskrbovalni urad PRIZAD, ki sta ga ustanovili, je le špekulantsko gnezdo.“ Delovno ljudstvo je pravilno presodilo, da vlada ne bo sama od sebe udarila po špekulaciji in zatrla draginje. Zato so v mnogih krajih organizirali skupne nastope delavcev, kmetov, gospodinj in vseh, ki jih je draginja prizadela. V Ljubljani, Mariboru, Trzinu, Borovnici, Smartnem, Kamniku, Trbovljah, Zagorju, na Ježici in drugod so šli skupno na občino in predložili županom svoje zahteve. Iz teh pohodov na občine so se razvile prave demonstracije. V mnogih krajih si je delovno ljudstvo izvolilo po okrajih in tovarnah odbore za boj proti draginji in špekulaciji ter zahtevalo od županov, naj priznajo te odbore za predstavnike delovnega ljudstva. Sprva so župani obljubili izpolnitev zahtev, ki so jih predložili predstavniki protidraginjskih odborov, in so tudi priznali od ljudstva izvoljene odbore. Ponekod so celo znižali cene nekaterim živilom. Ko pa je val protidraginjskega boja popustil, so začeli preganjati udeležence demonstracij in člane protidraginjskih odborov, navijanje cen pa se je nadaljevalo. Izkušnje tudi kažejo, da se v boju zoper draginjo ne sme popuščati in da vlada in banovina kljub obljubam ne bosta storili ničesar, če se jih v to ne prisili. Akcijo bi morali razširiti na vse tiste kraje in množice, ki se doslej niso pridružili, in pritegniti zlasti male in srednje kmete, ki so prizadeti od draginje.⁷⁹ Glavni ton pisanja Ljudske pravice pa je bil usmerjen zoper špekulante, ki so s kopičenjem zalog povzročili še večje pomanjkanje, sebi pa prigrabili velik zaslužek. Rešitev vprašanja prehrane je Ljudska pravica videla samo v akciji širokih množic, ki bodo preprečile nastalo verižno trgovino. „Ljudstvo si mora priboriti kontrolo nad razdelitvijo življenjskih potrebščin in jo vzeti v svoje roke preko protidraginjskih in prehranjevalnih odborov, v katere voli delovno ljudstvo svoje najboljše predstavnike. Pod vodstvom teh odborov mora delovno ljudstvo izbojevati rekvizicijo vseh velikih zalog živil pri špekulantih in bogataših in tako zagotoviti hrano revnim kmetom in slabo plačanim in brezposelnim delavcem.“⁸⁰ O demonstracijah v Sloveniji je poročal tudi Proleter in jih označil za „lep primer odločnega boja delavskega razreda in komunistične partije v boju proti draginji“.⁸¹

Naj ob koncu pregleda protidraginjskega gibanja navedemo še takratno oceno centralnega komiteja KPJ, da so bile stavke in protidraginjske akcije „glasnik odločilnih razrednih spopadov“ in „člen v verigi velikega borbenega vala“. Ta ocena je izhajala iz spoznanja, da je prek akcij in stavk zmagovala težnja po enotnosti delavskega razreda spodaj, da so se delavci vse bolj zavedali političnega pomena ekonomskih bojev in da so množice sprejemale vodstvo komunistov v tem boju. Hkrati pa je osrednje vodstvo opozorilo, da boj na vasi še zmeraj zaostaja za bojem v mestih in da so bile akcije časovno in teritorialno še vedno preveč omejene in razdvojene. Tam pa, kjer so skušali prehitro sprevreči ekonomske akcije v politične in organizirali celo „akcije zaradi akcij“ brez predhodne priprave, je prišlo do ločevanja komunistov od ljudskih množic. Ta kritična misel, ki so jo ob oceni akcij izrekli tudi na peti državni konferenci KPJ, se je

76. Izveštaj Dravskog puka.

77. AS, Državno pravd., fasc. 46 in 34 (Kazenski spisi)

78. Slovenec 23. III. 1941.

79. Ljudska pravica januar 1941, št. 1. Boj proti draginji.

80. Ljudska pravica februar 1941, št. 2. Kaj je s krušnimi kartami in aprovizacijou.

81. Proleter avgust-september, št. 7-8. Glasniki odločilnih razrednih spopadov.

nanašala tudi na protidraginjsko gibanje v Sloveniji, „kjer so tovariši začeli pravilno organizirati odbore in demonstracije proti druginji, vendar so se pozneje pojavile tendence prezgodnjega zaostrovanja političnih akcij, akcij za vsako ceno, namesto da se načrtno pripravijo in organizirajo vse širše masovne akcije, ki izhajajo iz vsakdanje potrebe množic, kakor so boj proti druginji, proti dušenju delavskih bojev, prek stavk, itd.“⁸²

ACTIONS AGAINST THE HIGH COST OF LIVING IN SLOVENIA IN 1940

Summary

With the outbreak of the Second World War in September 1939 Yugoslavia, too, was forced to adopt war economy. As a consequence, the social status of the population, in particular of the lower classes, was rapidly deteriorating. In many branches of industry workers were being dismissed and the working hours shortened, public works were reduced and unemployment increased. The prices of the necessities of life were rising at a great rate, the value of the real income was decreasing, there began the accumulation of stock and speculations. All the political factors of the time as well as the government agencies had to deal with these problems, in particular with the high cost of living which affected almost the entire population. There was a danger that the discontent with the high cost of living would lead to revolutionary action. As early as September 23, 1939 the government issued an order to prevent further increase of the cost of living and the speculations. However, numerous subsequent orders of a similar kind and, above all, inquiries and memoranda of various professional organisations and guilds prove that the government order, which was not carried out consistently and which, by way of compromise, protected the trading classes, could not have prevented further increase of the cost of living and the resultant problems. In numerous strikes workers demanded that the wages increase in proportion to the rising cost of living. In 1940 the local administration recorded 23 strikes in Slovenia, two of them general. Together with the movement for higher wages professional labour organisations as well as women's societies, guilds and various other societies organized meetings against the high cost of living, demanding an improvement of the serious economic and social conditions. However, such declarative way of fighting did not produce the desired effect. The Yugoslav Communist Party took a broader viewpoint of the problem; the high cost of living was also the first step towards drawing the Yugoslav nations into the whirl of war and towards the loss of independence. The Communist Party regarded the struggle against the high cost of living as an essential ingredient in the general struggle of the working class. In the middle of 1940 it therefore organized actions all over the country. In Slovenia they were carried out from July till October, stirring rather wide circles of the population. Delegations of workers, supported by mass demonstrations, delivered to the local authorities memoranda with urgent demands and propositions for steps to be taken against the high cost of living. They demanded at the same time the freedom to strike, to hold meetings, the liberty of the press as well as other democratic rights. Actions against the high cost of living thus acquired a political character. They were particularly intensive in Maribor, Ljubljana and its surroundings, Tržič, Ptuj, Kamnik, Borovnica, and in other places. The Central Committee of the Yugoslav Communist Party characterized these actions against the high cost of living as „the herald of determined class struggle“ and as „a link in the chain of the great fighting efforts“. They were significant chiefly because they advanced the striving towards the unity of the working class, because they united the economic struggle with the political and because the masses accepted the leadership of the communists in that struggle.

82. Proleter avgust–september, št. 7-8. Glasniki odločilnih razrednih spopadov. Proleter januar 1941, št. 1. Resolucija V. državne konference KPI.